

УДК 338.43:330.342.14

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/4-106-2>**Сушарник Я. А.**

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6104-343X>**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ТА РОЛІ ІНСТИТУЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА**

Стаття присвячена дослідженню концептуальних підходів до аналізу ролі інституцій у забезпеченні конкурентоспроможності галузі тваринництва в Україні в умовах воєнних і економічних викликів, спричинених повномасштабним вторгненням росії з лютого 2022 року. Розглянуто вплив інституційного середовища на ефективність виробництва, інноваційний потенціал та адаптивність галузі до сучасних реалій, зокрема руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, дефіциту робочої сили через міграцію та енергетичної кризи. Запропоновано комплексну методологічну основу, що інтегрує історичний, системний, просторовий, інституційний, структурно-функціональний, мережевий та синергетичний підходи. На основі аналізу формальних і неформальних інституцій визначено ключові чинники, що впливають на конкурентоспроможність, включаючи стабільність регуляторного середовища, доступ до ресурсів та регіональну диференціацію в умовах війни. Окреслено напрями вдосконалення інституційної політики для забезпечення сталого розвитку галузі. Перспективи подальших досліджень включають кількісну оцінку ефективності інституційного середовища, моделювання сценаріїв інституційної трансформації та розробку практичних рекомендацій для державної політики в умовах воєнного стану.

Ключові слова: інституції, конкурентоспроможність, тваринництво, інституційне середовище, концептуальний підхід, методологія дослідження, формальні інституції, неформальні інституції, системний підхід.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток галузі тваринництва в Україні відбувається в умовах глибоких інституційних трансформацій, що зумовлює потребу у формуванні ефективного інституційного середовища як ключового чинника підвищення конкурентоспроможності галузі. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази та державних програм підтримки, інституційна структура аграрного сектору залишається фрагментованою, характеризується низькою координацією між державними та приватними інституціями, обмеженою адаптивністю до зовнішніх викликів і нестачею дієвих механізмів регулювання. Відсутність цілісного концептуального підходу до аналізу інституційного впливу на розвиток тваринництва ускладнює вироблення ефективних стратегій управління, зниження транзакційних витрат та підвищення інноваційного потенціалу галузі. Особливої актуальності набуває розроблення методологічних основ оцінки ролі інституцій у забезпеченні конкурентоспроможності тваринництва, що дозволить сформувати науково обґрунтовані рекомендації для вдосконалення інституційної політики, зміцнення взаємодії між суб'єктами ринку та забезпечення сталого розвитку галузі в умовах воєнних і економічних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інституційного забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору, зокрема тваринництва, знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджували концептуальні засади функціонування інституцій, їхню роль у соціально-економічному розвитку та формуванні ефективного ринкового середовища. Теоретичні основи інституціоналізму розроблено у працях Д. Норта [14], який розглядає інституції як «правила гри», що визначають економічну поведінку суб'єктів і впливають на рівень розвитку суспільства. Розвиток концепції інституційного аналізу у сфері економіки продовжують сучасні дослідники, серед яких Л. Ліпич [5], М. Мальська [6], Н. Паньків [6], які наголошують на необхідності інтеграції формальних і неформальних механізмів регулювання господарських процесів. Питання методології наукових досліджень

та формування концептуальних підходів до оцінки інституційного впливу висвітлено у працях Г. Чирви [7], О. Тищенко [10], О. Данильєна [17], що підкреслюють міждисциплінарний характер вивчення інституцій. Значний внесок у розробку теоретичних моделей конкурентоспроможності галузей здійснив М. Портер [13], який розглядає конкурентні переваги через призму ефективності інституційного середовища. Узагальнення цих підходів формує наукове підґрунтя для подальшого дослідження інституційних детермінант розвитку галузі тваринництва в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених інституційному аналізу економічних систем, низка аспектів залишається недостатньо розкритою в контексті галузі тваринництва. Відсутня цілісна методологічна модель, для комплексного вивчення інституційного впливу на конкурентоспроможність галузі. Недостатньо дослідженими залишаються питання узгодженості формальних і неформальних інституцій, їхнього впливу на ефективність виробничих процесів, а також механізми адаптації інституційного середовища до сучасних викликів. Не сформовано системних критеріїв і принципів оцінки результативності інституційного забезпечення галузі, що ускладнює практичне застосування наукових підходів у державній політиці. Саме тому подальше наукове дослідження має бути спрямоване на інтеграцію різних теоретико-методологічних підходів та розроблення комплексного інструментарію оцінки впливу інституцій на розвиток і конкурентоспроможність тваринництва в Україні.

Метою статті є наукове обґрунтування та розроблення методологічних засад комплексного аналізу ролі інституцій у формуванні конкурентоспроможного середовища галузі тваринництва, що передбачає систематизацію теоретичних підходів, виявлення ключових інституційних чинників впливу та визначення напрямів удосконалення інституційної взаємодії для підвищення ефективності функціонування галузі в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток галузі тваринництва в Україні сьогодні відбувається в умовах глибоких соціально-економічних трансформацій і воєнних викликів, що суттєво впливають на її структурну динаміку та ефективність. Повномасштабна війна призвела до часткового знищення інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів постачання, скорочення поголів'я худоби в окремих регіонах і дефіциту робочої сили через міграційні процеси. Зокрема, з 1990 по 2025 рік чисельність великої рогатої худоби зменшилася з 25,2 млн голів до 2,0 млн голів (7,9% від початкового рівня), свиней – з 19,9 млн до 4,5 млн голів (22,7%), а овець і кіз – з 9,0 млн до 843,3 тис. голів (9,4%). У 2020–2024 роках загальна чисельність ВРХ скоротилася на 30,35% (з 2874,0 тис. до 2001,6 тис. голів), а в степовій зоні падіння сягнуло 46,2%. Одночасно з цим енергетична криза, зростання цін на корми та паливно-мастильні матеріали збільшують виробничі витрати, що знижує рентабельність підприємств галузі. Наприклад, середня вартість однієї голови великої рогатої худоби зросла з 15 307,2 грн у 2020 році до 26 140,6 грн у 2024 році (170,77%), а свійської птиці – з 49,3 грн до 107,3 грн (217,65%) [1].

Попри складні зовнішні умови, галузь демонструє певну адаптивність, зумовлену активізацією інституційної взаємодії між державними структурами, бізнесом і науковими установами. Зокрема, держава посилює підтримку аграрного сектору через програми компенсації кредитних ставок, грантове фінансування малих і середніх виробників, а також розвиток коопераційних форм господарювання. Водночас зростає роль приватних ініціатив, спрямованих на впровадження інноваційних технологій, цифрового моніторингу виробництва та модернізації систем кормозабезпечення. У молочному секторі валовий надій молока скоротився з 9263,6 тис. т у 2020 році до 7246,4 тис. т у 2024 році (21,78%), але удій на одну корову в підприємствах зріс з 5938,59 кг до 7097,67 кг (19,5%) [1].

Сучасний етап розвитку тваринництва характеризується нерівномірністю регіонального відновлення. Західні області України стають центрами концентрації інвестицій та утворення нових тваринницьких кластерів, тоді як східні й південні регіони стикаються з проблемами відновлення інфраструктури, дефіциту ресурсів і нестабільності ринку. У таких умовах інституційне середовище галузі набуває особливої ваги, оскільки саме від його ефективності залежить здатність виробників адаптуватися до зовнішніх загроз, залучати інвестиції та формувати конкурентні переваги. У зоні

Полісся, наприклад, забійна маса тварин зросла з 541,8 тис. т у 2020 році до 604,6 тис. т у 2024 році (11,6%), тоді як у степовій зоні вона зменшилася на 16,9% [1].

Аналіз чисельності поголів'я, регіональних особливостей та економічної ефективності тваринництва в Україні, зокрема скорочення чисельності великої рогатої худоби на 92,1% з 1990 по 2025 рік, зростання вартості продукції (наприклад, свійської птиці на 217,65%) та регіональних диспропорцій, таких як 46,2% падіння поголів'я ВРХ у степовій зоні, підкреслює необхідність удосконалення інституційного середовища для забезпечення сталого розвитку галузі. Тому визначальним є розробка концептуальних підходів до оцінки ролі інституцій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності тваринництва шляхом системної підтримки виробників, модернізації інфраструктури та адаптації до сучасних викликів [1].

Концептуальні підходи до аналізу ролі інституцій у забезпеченні конкурентоспроможності галузі тваринництва в Україні потребують чіткого розуміння понять «концепт» і «концепція», а також їх методологічного застосування в науковому дослідженні. Ці поняття формують основу для системного пояснення соціально-економічних процесів у галузі тваринництва. Для формування чітких методологічних орієнтирів у таблиці 1 наведено визначення авторів, які заклали підґрунтя для подальшого наукового аналізу.

Аналіз наведених визначень дозволяє розглядати *концепт* як абстрактну, змістову одиницю пізнання, що виражає сутність явища без його безпосереднього формального прояву. Він постає у вигляді «чистої думки» або ідейного ядра, яке слугує вихідною основою для формування подальших теоретичних конструкцій.

Концепція визначається як більш розгорнута система знань, що інтегрує окремі ідеї у цілісну структуру наукового пояснення. Вона поєднує теоретичні положення, систему поглядів та методологічні орієнтири, формуючи рамку дослідження.

Поняття «підхід», за визначенням характеризується як сукупність способів, прийомів розгляду, впливу чи ставлення до певного об'єкта чи явища [8].

Концепція задає змістову рамку наукового пізнання, визначаючи ключову ідею та систему поглядів, навколо яких вибудовується дослідження. Підхід, у свою чергу, окреслює стратегію аналізу, що поєднує способи та прийоми розгляду явища. Логічним результатом інтеграції цих категорій постає поняття «*концептуальний підхід*», який

Таблиця 1

Визначення понять «концепт» і «концепція» у науковому дискурсі

Автор	Визначення автора
В. Бусел	Концепт – «формулювання, загальне поняття, думка», що відображає суть явища без його формального прояву.
Т. Гончарук	Концепт є «чистою думкою» без форм вияву, абстракція для подальшого конструювання знання.
А. Фурман	Концепт у межах принципу «чотирьох К» виступає ядром, що протистойть науковим поняттям і стає основою для концепції.
Л. Ліпич	Концепція – форма наукового пізнання, що поєднує теоретичні положення і твердження щодо об'єкта, об'єднані певною ідеєю.
М. Мальська, Н. Паньків	Наукова концепція – система поглядів, об'єднаних центральною ідеєю, яка спрямовує дослідження.
Г. Чирва	Теоретико-пізнавальні передумови концепції охоплюють загальнонаукові методи (спостереження, аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо).

Джерело: сформовано на основі: [2, с. 571; 3, с. 76; 4; 5, с. 194; 6, с. 17; 7, с. 64]

можна визначити як цілісну методологічну орієнтацію, що поєднує ідейно-змістову основу (концепцію) з інструментальною стратегією аналізу (підхід).

Концептуальні підходи до аналізу ролі інституцій у забезпеченні конкурентоспроможності галузі тваринництва передбачають системне осмислення впливу інституційного середовища на розвиток галузі, ефективність виробництва та здатність адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів. Залежно від обраного підходу, аналіз зосереджується на різних аспектах: формальних і неформальних інститутах, як-от законодавство, державна політика, кооперація, освітні й наукові установи, механізми підтримки та регулювання. Це дозволяє визначити стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності галузі через удосконалення інституційної взаємодії та формування сприятливого середовища для інновацій і сталого розвитку.

Системне осмислення понять «концепт», «концепція» та «підхід» дозволяє вибудувати наукову логіку дослідження, в якій узгоджуються теоретичні положення, методологічні засади та практичне спрямування аналізу. Узагальнення цих елементів формує підґрунтя для розробки структурованої методології, що забезпечує цілісність дослідження інституційного забезпечення галузі тваринництва.

Аналіз ролі інституцій у забезпеченні конкурентоспроможності галузі тваринництва в Україні вимагає використання комплексного методологічного апарату, який поєднує емпіричні та теоретичні підходи до пізнання соціально-економічних процесів. Використання такого методологічного інструментарію виводить дослідження за межі описового рівня і дозволяє розглядати інституції не лише як зовнішній чинник, а як активний елемент економічної системи, що безпосередньо впливає на функціонування галузі тваринництва. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових методах, таких як спостереження, порівняння, узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, індукція та дедукція, які забезпечують системне та глибоке вивчення предмета [7, с. 64].

1. Спостереження є первинним методом наукового пізнання, який формує емпіричну базу дослідження. Воно полягає у цілеспрямованому та систематичному зборі фактів і даних щодо конкретних об'єктів або явищ [7, с. 64].

Спостереження забезпечує фіксацію емпіричних даних, виявлення ключових тенденцій розвитку, а також дозволяє оцінити ефективність функціонування інституційного середовища. Воно дозволяє виявляти ключові тенденції розвитку галузі тваринництва. Спостереження сприяє зіставленню статистичних показників з конкретними інституційними рішеннями, такими як програми субсидування, регуляторні заходи чи розвиток кооперації. Він формує підґрунтя для подальшого застосування аналітичних методів – порівняння, узагальнення та аналізу – й дозволяє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між інституційними чинниками та рівнем конкурентоспроможності тваринництва.

2. Метод порівняння як загальнонауковий інструмент дозволяє зіставляти різні явища за суттєвими характеристиками, що забезпечує виявлення відмінностей і подібностей між об'єктами дослідження [7, с. 65].

Метод порівняння дозволяє зіставити інституційні моделі, що діють у різних регіонах або серед різних суб'єктів господарювання, і таким чином виявити ефективні механізми управління,

підтримки чи регулювання. Порівняння оцінює, якою мірою інституції сприяють формуванню конкурентних переваг: чи створюють вони сприятливе середовище для розвитку тваринництва, чи навпаки – обмежують його через неузгодженість, бюрократію або нестачу ресурсів. Порівняння дозволяє перейти від загального опису до глибокого концептуального осмислення інституцій як чинника конкурентоспроможності, включаючи як формальні (державна політика, законодавство, фінансування), так і неформальні елементи (професійні спільноти, традиції, соціальний капітал).

3. Узагальнення забезпечує перехід від окремих фактів до загальних закономірностей, об'єднуючи дані про стан галузі, інституційні механізми та соціально-економічні фактори в єдину систему знань [7, с. 65].

Узагальнення дає змогу поєднати різноманітні теоретичні підходи в єдину концептуальну рамку, яка дозволяє глибше інтерпретувати взаємозв'язки між інституційними структурами та економічними процесами в галузі тваринництва. Завдяки узагальненню можна виявити повторювані закономірності, типові моделі та структурні проблеми, які впливають на ефективність і конкурентоспроможність галузі в цілому. Узагальнення дає змогу враховувати багатофакторність середовища, співвідносити локальні практики з глобальними трендами та формувати системне бачення інституцій як елементів ширшої соціально-економічної екосистеми.

4. Абстрагування – це метод наукового дослідження, який полягає у виділенні найсуттєвіших властивостей або ознак об'єкта, при одночасному відкиданні другорядних, менш важливих деталей [7, с. 69].

Абстрагування дозволяє зосередитися на інституційних чинниках, які впливають на розвиток галузі, відкидаючи другорядні деталі, що ускладнюють розуміння процесів. Він допомагає сформулювати чіткі теоретичні моделі, які виділяють найважливіші елементи інституційної системи і їхній вплив на підвищення продуктивності та інноваційності тваринництва. Абстрагування дозволяє спростити складну соціально-економічну реальність, систематизувати знання та зосередити увагу на тих механізмах і процесах, що справді визначають конкурентоспроможність тваринництва, тим самим створюючи основу для розробки цільових стратегій і практичних рекомендацій щодо вдосконалення інституційної підтримки галузі.

5. Аналіз і синтез – це фундаментальні методи наукового пізнання, які взаємодоповнюють один одного: аналіз полягає у розкладанні складних явищ на простіші елементи для їх детальних вивчення, а синтез – у об'єднанні цих елементів у цілісну, узагальнену картину [7, с. 70].

Метод аналізу дозволяє розділити складну інституційну систему на її основні складові – такі як державне регулювання, ринкові механізми, підтримку виробників та доступ до ресурсів. Це дає змогу детально вивчити вплив кожного з цих компонентів окремо, визначити їхні сильні і слабкі сторони. Синтез, у свою чергу, об'єднує окремі елементи в цілісну систему, формуючи комплексне уявлення про те, як інституції взаємодіють між собою і спільно впливають на розвиток галузі тваринництва. Завдяки синтезу можна простежити взаємозв'язки між різними інституційними чинниками та зрозуміти, як вони спільно формують конкурентні переваги або, навпаки, створюють бар'єри для розвитку. Такий цілісний підхід необхідний для розробки ефективної інституційної політики,

оскільки дозволяє врахувати не лише вплив окремих складових, а й динаміку їхньої взаємодії, що в кінцевому підсумку визначає стійкість і зростання галузі у складних економічних і соціальних умовах.

6. Індукція та дедукція – це фундаментальні логічні методи пізнання, які забезпечують перехід між емпіричними спостереженнями і теоретичними узагальненнями. Індукція полягає у формулюванні загальних закономірностей на основі окремих фактів, тоді як дедукція застосовує ці загальні принципи для виведення конкретних висновків і рекомендацій [7, с. 71].

Індукція дозволяє на основі конкретних емпіричних спостережень виявити загальні закономірності та тенденції. Індукція допомагає простежити, як рівень державної підтримки, якість регулювання та доступність ресурсів впливають на зростання ефективності виробництва, а також на формування конкурентних переваг галузі. Завдяки аналізу різних випадків та показників можна сформувати узагальнені теоретичні моделі, які пояснюють механізми взаємодії інституційних факторів та економічних результатів.

Дедуктивний метод базується на цих узагальненнях і дозволяє застосовувати сформовані теоретичні принципи до конкретних ситуацій у галузі тваринництва. Цей підхід забезпечує логічно послідовний перехід від теоретичних понять до практичних висновків і рекомендацій, які враховують особливості функціонування інституцій та економічного середовища галузі. Дедуктивний метод дозволяє оперувати вже існуючими теоретичними моделями і концепціями інституційного впливу, застосовуючи їх для аналізу конкретних інституційних практик і політик. Це дає змогу не просто описати явища, а й сформулювати чіткі рекомендації щодо вдосконалення інституційної архітектури та ефективності державного регулювання, що сприятиме посиленню конкурентних позицій галузі.

Використання комплексного методологічного інструментарію, що включає спостереження, порівняння, узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, індукцію та дедукцію, є основою для всебічного дослідження взаємозв'язків між інституціями та розвитком галузі тваринництва. Такий підхід дозволяє не лише виявити ключові механізми інституційного впливу на галузь, а й глибше зрозуміти, як інституційне середовище сприяє або, навпаки, обмежує економічну ефективність, інноваційність і сталий розвиток тваринництва в Україні. Завдяки системному використанню цих методів, можна сформулювати ефективні стратегії для вдосконалення інституційного середовища, що, в свою чергу, дозволить підвищити продуктивність, забезпечити стабільне зростання галузі та сприяти її адаптації до сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів.

Концептуальний підхід до аналізу ролі інституцій у тваринництві ґрунтується на попередньому осмисленні загальних наукових принципів і методів. Спочатку окреслюються теоретичні засади дослідження, зокрема логіка пізнання, структура понятійного апарату та загальні методологічні орієнтири. Ці складники створюють основу для подальшого застосування конкретних теоретико-методологічних підходів, що дають змогу комплексно проаналізувати інституційну динаміку та її вплив на конкурентоспроможність галузі. Особливу цінність мають історичний, системний та інші підходи, які дозволяють дослідити інституції як багаторівневу і взаємопов'язану структуру, здатну

адаптуватися до змін внутрішнього й зовнішнього середовища.

Історичний підхід. У науково-теоретичному дискурсі, історичний підхід виступає інструментом пізнання та осмислення інституційного забезпечення розвитку тваринництва. Він дозволяє не лише простежити генезу інституцій як соціального феномена, а й виявити їхню еволюцію, внутрішні суперечності та трансформації, що впливають на сучасне функціонування галузі. Історичний підхід має діалектичний характер, орієнтований на інтеграцію минулого й сучасного досвіду, що дає змогу краще зрозуміти роль інституцій у формуванні ефективних механізмів регулювання соціально-економічних процесів [9, с. 36].

Інституції, розглянуті в динаміці, не є статичними структурами – вони постійно змінюються, пристосовуючись до нових економічних, політичних та технологічних реалій. Трансформація від феодальних до сучасних ринкових механізмів управління агросектором свідчить про здатність інституцій адаптуватися до зовнішніх викликів. В умовах глобалізації, коли конкурентоспроможність галузі визначається не лише ефективністю виробництва, а й якістю інституційного середовища – правового, регуляторного та інформаційного стає передумовою підвищення конкурентоспроможності галузі. Еволюція елементів інституційного середовища у хронологічному розрізі дозволяє виявити як успішні практики (що сприяли розвитку тваринництва), так і системні помилки (що гальмували його конкурентоспроможність).

Системний підхід. Системний підхід, розглядає складні об'єкти як цілісні системи з узгодженою взаємодією елементів і підсистем. Інституції у тваринництві визначаються як взаємопов'язана система соціальних, політичних та економічних компонентів, які функціонують у єдності та взаємодіють із зовнішнім середовищем [9, с. 38].

Інституції виступають не лише як «правила гри», а як активні інструменти координації дій між учасниками галузі, що охоплюють як формальні (законодавство, державна політика), так і неформальні (традиції, моральні норми) механізми.

Соціальна складова системи проявляється у формуванні довіри, соціального капіталу та стабільності відносин між учасниками тваринницького виробництва, що знижує рівень конфліктності та підвищує ефективність кооперації. Політичний вимір забезпечує координацію та узгодженість державної політики – від субсидування та інфраструктурної підтримки до механізмів ринкового регулювання. Економічна складова сприяє підвищенню ефективності через зниження транзакційних витрат, формування конкурентного середовища та стимулювання інновацій. Системний підхід дозволяє комплексно оцінювати інституційне середовище тваринництва як цілісну структуру, де взаємодія різних рівнів і компонентів визначає конкурентоспроможність галузі.

Просторовий підхід. Просторовий підхід, ґрунтується на міждисциплінарному синтезі та враховує вплив просторових і територіальних чинників на ефективність економічних процесів [10, с. 17].

Просторовий підхід ґрунтується на міждисциплінарному синтезі та враховує вплив просторових і територіальних чинників на ефективність економічних процесів [11, с. 1].

Після повномасштабного вторгнення росії в лютому 2022 року, просторові фактори набули особливого значення. Руйнування інфраструктури

в східних і південних регіонах України (Херсонська, Запорізька, Донецька області) призвело до значного зниження продуктивності тваринництва в цих регіонах, тоді як західні області (Львівська, Івано-Франківська) стали відносно стабільними осередками виробництва. Порухення транспортної логістики через обстріли та окупацію ускладнює постачання кормів і збут продукції, особливо в прифронтових зонах. Водночас географічна близькість до ринків ЄС у західних регіонах сприяє переорієнтації експорту, що вимагає адаптації інституційного середовища до нових стандартів і вимог.

Просторові умови, такі як доступ до водних джерел, кормової бази та інноваційних технологій, залишаються ключовими для розвитку галузі, але їхня доступність суттєво обмежена через воєнні дії. Наприклад, енергетична криза, спричинена обстрілами електростанцій, ускладнює забезпечення ферм електроенергією для автоматизованих систем. Урбанізовані агломерації та аграрні хаби на заході країни виступають осередками накопичення знань і технологій, які можуть підтримувати тваринництво через формування регіональних кластерів. Проте в умовах війни необхідна посиленна координація між регіональними інституціями для забезпечення ефективного перерозподілу ресурсів і підтримки виробників у прифронтових зонах.

Урбанізовані агломерації та аграрні хаби виступають осередками накопичення знань і технологій, які поступово «розтікаються» у навколишній простір, зокрема до сільських регіонів, де традиційно розташоване тваринництво [12, с. 5].

Географічна концентрація галузевих суб'єктів у межах певної території сприяє обміну знаннями, ефективнішій взаємодії між виробниками, постачальниками й споживачами. У тваринництві це проявляється через формування спеціалізованих регіональних кластерів, де взаємодія державних інституцій, локальних бізнесів, наукових установ і аграрних виробників створює стійке конкурентне середовище [13, с. 199].

За умови ефективно-просторово-інституційної взаємодії такі території здатні не лише забезпечити високу продуктивність, а й створювати сприятливе середовище для формування тваринницьких кластерів, що підвищують загальну конкурентоспроможність галузі.

Інституційний підхід. Інституційний підхід фокусується на розумінні інституцій як «правил гри» в суспільстві. За його концепцією, інституції можуть бути як формальними (законодавство, контракти), так і неформальними (традиції, соціальні норми), і вони визначають структуру взаємодії між економічними агентами, знижуючи невизначеність у процесі обміну та економічних відносин. Ефективність інституцій – це основа для сталого економічного розвитку, оскільки їхня еволюція визначає напрямок і темп розвитку суспільства [14, с. 1–12, 38].

Формальні інституції є основою для стабільності та передбачуваності економічних процесів у галузі тваринництва, оскільки вони встановлюють чіткі правила, які регулюють взаємодії між учасниками ринку, визначають права власності, контрактні зобов'язання та процедури вирішення спорів. Це створює правову основу для розвитку галузі, залучення інвестицій, впровадження нових технологій і модернізації інфраструктури. Стабільність формальних регуляцій дозволяє знижувати економічні ризики та підвищує впевненість учасників ринку у майбутньому, що сприяє прийняттю рішень щодо інвестицій, розширення виробництва та інновацій.

Неформальні інституції значно впливають на взаємодію між учасниками ринку та визначають способи ведення господарства. Вони формують загальноприйняті правила поведінки, що часто регулюють співпрацю між фермерами, організаціями та іншими економічними агентами, знижуючи витрати на координацію та забезпечуючи ефективність у взаємодії. Ці соціальні норми можуть значно покращити продуктивність і знизити операційні витрати, оскільки дозволяють працювати без зайвих бюрократичних процедур, що характерно для більш формалізованих процесів. Слабкість або відсутність таких неформальних інституцій може призвести до дезорганізації ринку, збільшення транзакційних витрат і навіть до розриву між теоретично сформульованими формальними регуляціями та реальними умовами господарювання.

Формальні і неформальні інституції в галузі тваринництва доповнюють одне одного, створюючи гармонійну систему. Формальні регуляції повинні підтримувати впровадження нових технологій та забезпечувати стандарти, необхідні для сталого розвитку галузі. Неформальні інституції мають допомагати адаптувати ці регуляції до локальних умов, враховуючи специфіку ведення господарства та традиції, які існують в регіонах. Проте на практиці навіть добре розроблені формальні інституції можуть бути неефективними, якщо соціальні чи культурні бар'єри обмежують їх реалізацію.

Структурно-функціональний підхід. Структурно-функціональний підхід передбачає вивчення системи через її структурні елементи (компоненти, підсистеми) та визначення їхніх функцій у межах системи. Структура системи, за цим підходом, відображає її статичний аспект – елементи, підсистеми і зв'язки між ними, що складають основу для подальшої організації і розвитку. Функції системи, в свою чергу, характеризують її динамічні аспекти, тобто процеси, які дозволяють системі виконувати своє призначення. Аналіз зв'язків між компонентами та підсистемами, що дозволяє зрозуміти, як взаємодіють різні елементи для досягнення спільної мети системи [15, с. 11].

Аналіз галузі тваринництва через структурно-функціональний підхід дозволяє глибше зрозуміти взаємодію різних елементів та підсистем, що складають цю галузь. Кожен компонент системи – будь то інституції, ринкові механізми, соціальні норми чи організаційні структури – виконує специфічні функції, які в сукупності забезпечують ефективність і стійкість усієї системи. У тваринництві ці функції можуть включати регулювання виробничих процесів, стимулювання інвестицій у технології, організацію ринкових відносин, забезпечення координації між усіма учасниками виробничого циклу – від фермерів до споживачів. Структурно-функціональний аналіз дозволяє оцінити, чи відповідає існуюча структура галузі її стратегічним цілям – підвищенню продуктивності, впровадженню інновацій та зниженню транзакційних витрат.

Мережевий підхід. Мережевий підхід передбачає перехід від централізованих моделей управління до децентралізованих, гнучких мережевих структур, що є важливими для підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва через інтеграцію різноманітних акторів [16, с. 407].

Мережевий підхід сприяє вивченню горизонтальних і вертикальних взаємодій між учасниками, що дозволяє побачити, як різні елементи системи (організації, інституції, ринкові механізми) співпрацюють для досягнення спільних цілей.

В тваринництві мережеві зв'язки можуть проявлятися у вигляді кооперативів, асоціацій та тимчасових об'єднань, які забезпечують фермерів необхідними ресурсами, технологіями та інформацією. Ці мережі дозволяють знижувати транзакційні витрати, покращувати доступ до інновацій і технологічних рішень, а також підвищувати ефективність виробництва. У результаті взаємодії між фермерами та іншими учасниками ринку формується динамічна система, яка адаптується до змін у ринкових умовах. Мережевий підхід дозволяє оцінити якість взаємодії між різними елементами системи, шляхом вивчення таких ключових факторів, як довіра, відповідальність і незалежність учасників.

Синергетичний підхід. Синергетичний підхід, досліджує процеси самоорганізації у відкритих системах, що дозволяє аналізувати інституції як складові нелінійних, відкритих систем, які еволюціонують через взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів [17, с. 199].

Синергетичний підхід досліджує процеси самоорганізації у відкритих системах, що дозволяє аналізувати інституції як складові нелінійних систем, які еволюціонують через взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів. У воєнних умовах цей підхід набуває особливого значення, оскільки галузь тваринництва демонструє приклади самоорганізації, такі як створення кооперативів для спільного використання обмежених ресурсів (кормів, техніки) або впровадження цифрових платформ для координації логістики в умовах порушених ланцюгів постачання. Синергетичний підхід дозволяє прогнозувати, як інституції можуть адаптуватися до воєнних викликів, мінімізуючи вплив зовнішніх шоків, таких як енергетична криза чи міграція працівників, і забезпечуючи стійкість галузі.

Завдяки здатності системи до самоорганізації, синергетичний підхід допомагає розглянути тваринництво як еволюційну систему, де інституції можуть адаптуватися до нових викликів, мінімізуючи негативний вплив зовнішніх шоків і забезпечуючи стабільний розвиток та зростання конкурентоспроможності галузі.

Методологія дослідження інституційного впливу на конкурентоспроможність галузі тваринництва базується на комплексній інтеграції кількох концептуальних підходів, що дають змогу всебічно оцінити інституції у їхній динамічній взаємодії та різноманітних соціально-економічних контекстах. Історичний підхід акцентує увагу на історико-контекстній зумовленості, дозволяючи простежити еволюцію інституційних форм і трансформації правил гри в галузі. Системний підхід розглядає інституції як багаторівневу структуру, що динамічно адаптується до зовнішніх і внутрішніх викликів, тоді як просторовий підхід підкреслює важливість регіональної диференціації, враховуючи територіальні особливості функціонування інституцій. Інституційний, структурно-функціональний і мережевий підходи спрямовані на дослідження механізмів ефективності, взаємодії та координації між суб'єктами, а синергетичний підхід відкриває перспективи моделювання сценаріїв розвитку в умовах складної, нелінійної динаміки системи.

Кожен із зазначених підходів базується на певних методологічних принципах, які формують логіку і напрямок дослідження. Принцип історико-контекстної зумовленості дозволяє врахувати історичну тяглість і культурні особливості, багаторівневу структурність і динамічна адаптивність системного підходу забезпечують цілісне бачення

взаємозв'язків між різними рівнями інституцій. Регіональна диференціація в просторовому підході допомагає враховувати нерівномірність розподілу ресурсів і доступу до інфраструктури. Принципи транзакційної ефективності, обмеженої раціональності й ідентифікації ризиків інституційного підходу сприяють оцінці якості інституційного середовища, а міждисциплінарність структурно-функціонального підходу дає змогу поєднувати різноманітні методи для комплексного аналізу функцій інституцій. Мережевий підхід орієнтований на розкриття горизонтальних і вертикальних зв'язків між акторами, а синергетичний – на прогнозування сценаріїв розвитку системи з урахуванням її відкритості та здатності до самоорганізації.

Практична реалізація цих принципів забезпечується через широкий спектр методів, які охоплюють як кількісні, так і якісні інструменти. Для вивчення історичних процесів застосовуються архівний аналіз, глибинні інтерв'ю і етнографічні методи, що дозволяють відтворити еволюцію інституцій. Системний підхід реалізується через багаторівневе моделювання, економетричний аналіз і моніторинг стійкості, а просторовий – через регіональні статистичні дослідження і кластерний аналіз. Інституційний аналіз і оцінка транзакційних витрат доповнюються ризик- та cost-benefit аналізами, що підсилюють оцінку інституційної ефективності. Змішані методи, включно з SWOT-аналізом, фокус-групами і контент-аналізом, забезпечують глибоке розуміння функціональних ролей інституцій, а мережевий підхід використовує кейс-стаді, соціологічні опитування і аналіз мереж для дослідження взаємозв'язків між акторами. Нарешті, синергетичний підхід опирається на сценарний аналіз, метод Делфі і прогнозне моделювання, що дозволяють оцінити потенціал інституцій до самоорганізації та адаптації в умовах нестабільності. Такий інтегрований підхід забезпечує всебічне і гнучке дослідження, що відповідає складності і багатовимірності інституційного середовища галузі тваринництва.

Описана методологія не є самоціллю, а виступає інструментом для досягнення наукових результатів. Вона задає рамки дослідження, визначає його логіку та забезпечує послідовний перехід від теоретичного рівня пізнання до прикладного аналізу. Методологічні підходи, принципи та методи, представлені у розділі, створюють основу для подальших етапів роботи, де вони будуть використані для конкретизації досліджуваного об'єкта, формування системи оцінювання та розробки практичних рекомендацій. Таким чином, методологія займає проміжне місце між концептуальною частиною дослідження та його практичними результатами, виступаючи методологічним «містком», що забезпечує цілісність і наукову обґрунтованість усього дослідження.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження встановлено, що інституції виступають визначальним чинником формування конкурентоспроможності галузі тваринництва, забезпечуючи координацію економічних, соціальних і управлінських процесів на всіх рівнях. Запропонована методологічна основа, що поєднує історичний, системний, просторовий, інституційний, структурно-функціональний, мережевий та синергетичний підходи, дозволяє комплексно оцінювати інституційний вплив і визначати ключові напрями підвищення ефективності галузі. Розкрито значення узгодженості формальних і неформальних інституцій,

транзакційної ефективності та динамічної адаптивності системи як передумов сталого розвитку тваринництва. Перспективи подальших досліджень полягають у кількісній оцінці ефективності інституційного середовища, моделюванні

сценаріїв інституційної трансформації галузі, а також розробленні практичних рекомендацій для вдосконалення державної політики, спрямованої на зміцнення конкурентоспроможності аграрного сектору України.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.
4. Фурман А.В. Принцип «чотирьох К» у контексті професійного методологування. *Вітакультурний млин*. 2007. Модуль 5. С. 4–14.
5. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування): навч. посіб. / Л. Г. Ліпич, С. М. Бортнік, І. Г. Волинець та ін.; за заг. ред. Л. Г. Ліпич. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 220 с.
6. Мальська М., Паньків Н. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с.
7. Методологія та організація наукових досліджень: навч.-метод. посіб. для студ. економ. спец. закл. вищ. освіти / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Г. М. Чирва. Умань, 2021. 200 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4> (дата звернення: 29.08.2025).
9. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник / за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2023. 170 с.
10. Тищенко О. П. Методологія просторового підходу щодо дослідження розвитку національної економіки: теоретична база та необхідність міждисциплінарного синтезу. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 16–24.
11. Hagerstrand T. Innovation diffusion as a spatial process. Postscript and translation by Allan Pred. Translated with the assistance of Greta Haag. Chicago, University of Chicago Press, 1967. 334 p.
12. Giersch H. Aspects of growth, structural change, and employment: a Schumpeterian perspective / von Herbert Giersch. Kiel: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel, 1979. 38 p.
13. Michael E. Porter The Competitive Advantage of Nations With a new Introduction. Palgrave Macmillan, April 26, 1998. 886 p.
14. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. Київ. Основа, 2000. 198 с.
15. Чмиленко Ф.О., Жук Л.П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
16. Богуславська К. Мережевий підхід: причини виникнення, напрями дослідження мереж та їх типологізація. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2006. Вип. 32. С. 402–414.
17. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Busel V. T. (2005) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. Kyiv; Irpin: VTF "Perun". (in Ukrainian)
3. Honcharuk T. V. (2014) Osnovy naukovykh doslidzhen: navch. posib [Fundamentals of scientific research: teaching aids.]. Ternopil. (in Ukrainian)
4. Furman A. V. (2007) Pryntsyp "chotyrok K" u konteksti profesiinoho metodolohuvannia [The "Four Ks" principle in the context of professional methodology]. *Vitakulturnyi mlyn*. vol. 5. pp.4–14.
5. Lipych L. H., Bortnik S. M., Volynets I. H. (2018) Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen (haluzi znan: 05 – sotsialni ta povedinkovi nauky, 07 – upravlinnia ta administruvannia): navch. posib [Methodology and organization of scientific research (fields of knowledge: 05 – social and behavioral sciences, 07 – management and administration): teaching aids]. Lutsk: Vezha-Druk. (in Ukrainian)
6. Malska M., Pankiv N. (2020) Osnovy naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of scientific research: a textbook]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. (in Ukrainian)
7. Chyrva H. M. (2021) Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navch.-metod. posib. dlia stud. ekonom. spets. zakl. vyshch. osvity [Methodology and organization of scientific research: teaching-methodological manual for students of economics special higher education institutions]. MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny, Uman. (in Ukrainian)
8. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi movy [The Great Interpretation Dictionary of Contemporary Cinema]. Available at: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D1%96%D0%B4> (accessed August 29, 2025)
9. Horyna V. P. (ed.) (2023) Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Scientific Research Methodology: A Study Guide]. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V. (in Ukrainian)
10. Tyshchenko O. P. (2012) Metodolohiia prostorovoho pidkhodu shchodo doslidzhennia rozvytku natsionalnoi ekonomiky: teoretychna baza ta neobkhdnist mizhdystyplinarneho syntezu [Methodology of the spatial approach to the study of the development of the national economy: theoretical basis and the need for interdisciplinary synthesis]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*. vol. 3. pp. 16–24.
11. Hagerstrand T. (1967) Innovation diffusion as a spatial process. Postscript and translation by Allan Pred. Translated with the assistance of Greta Haag. Chicago, University of Chicago Press.
12. Giersch H. (1979) Aspects of growth, structural change, and employment: a Schumpeterian perspective / von Herbert Giersch. Kiel: Institut für Weltwirtschaft an der Universität Kiel.
13. Michael E. Porter (1998) The Competitive Advantage of Nations With a new Introduction. Palgrave Macmillan, April 26.
14. Nort D. (2000) Instytuttsii, instytuttsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. Kyiv. Osнова. (in Ukrainian)
15. Chmylenko F.O., Zhuk L.P. (2014) Posibnyk do vyvchennia dystsypliny "Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen" [Guide to studying the discipline "Methodology and organization of scientific research"]. Dnipropetrovsk: RVV DNU (in Ukrainian)
16. Bohuslavskaya K. (2006) Merezhevyi pidkhid: prychyny vynyknennia, napriamy doslidzhennia merezh ta yikh typolohizatsiia [Network approach: causes of emergence, directions of research on networks and their typology]. *Naukovi zapysky Instytutu*

politychnyykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Ku-rasa NAN Ukrainy – Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine. vol. 32. pp. 402–414.

17. Danylian O. H., Dzoban O. P. (2019) *Metodolohiia naukovykh doslidzhen : pidruchnyk* [Methodology of scientific research: textbook]. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)

Susharnyk Yaroslav

Non-State Higher Education Institution

“Kamianets-Podilskiy State Institute”

CONCEPTUAL APPROACHES TO ANALYZING THE ROLE OF INSTITUTIONS IN ENHANCING THE COMPETITIVENESS OF THE LIVESTOCK SECTOR

Summary

The article investigates conceptual approaches to analyzing the role of institutions in enhancing the competitiveness of Ukraine's livestock sector amidst socio-economic and wartime challenges triggered by Russia's full-scale invasion since February 2022. It examines the impact of the institutional environment on production efficiency, innovation potential, and the sector's adaptability to modern realities, including infrastructure destruction, disrupted supply chains, labor shortages due to migration, and energy crises. The study highlights the fragmented institutional framework in Ukraine's agricultural sector, marked by low coordination between public and private entities, limited adaptability to external shocks, and insufficient regulatory mechanisms in wartime conditions. A comprehensive methodological framework is proposed, integrating historical, systemic, spatial, institutional, structural-functional, network, and synergistic approaches to enable a holistic analysis of formal (e.g., legislation, state policies) and informal (e.g., traditions, social norms) institutions and their interactions. Key factors influencing competitiveness, such as regulatory stability, resource accessibility, and regional differentiation under wartime constraints, are identified, with directions outlined for improving institutional policies to ensure sustainable development. The methodology employs general scientific methods, including observation, comparison, generalization, abstraction, analysis, synthesis, induction, and deduction, to provide a robust foundation for studying institutional dynamics. The findings emphasize the critical role of institutions in coordinating economic, social, and managerial processes within the livestock sector. Prospects for further research include quantitative assessment of institutional effectiveness, modeling institutional transformation scenarios, and developing practical recommendations for state policies to strengthen the competitiveness of Ukraine's agricultural sector in the context of ongoing wartime and socio-economic challenges.

Keywords. Institutions, competitiveness, livestock sector, institutional environment, conceptual approach, research methodology, formal institutions, informal institutions, systemic approach.

Стаття надійшла: 04.09.2025

Стаття прийнята: 13.10.2025

Стаття опублікована: 30.10.2025